formuleerderij iemand, die toch ook eens goed geschreven heeft, al kan doen uitkomen.

Met de **formule** de synode bekoren. Met de **toelichting** luie vrijgemaakten..... „Wie heeft u betooverd?" K. S.

Rost van Tonningen en de synodocratische pers

Eerst heeft ds Vellenga, en daarna heeft dr v. d. Zanden het de moeite waard gevonden, met veel reserves de één, en met wat minder reserves de ander, letwat nonsens over te nemen uit een correspondentie tusschen wijlen Rost van Tonningen en wijlen Seyss Inquart, waarin — door eerstgenoemde — de naam van ondergeteekende genoemd werd. De heer Rost van Tonningen vond het **op zekeren datum** noodig aan Seyss Inquart te vertellen, dat ondergeteekende zich hield aan het schrijfverbod, dat van de duitschers was uitgegaan toen ze ondergeteekende loslieten, voorloopig. En nu gaat, hoewel R. v. T. van de toenmalige uitwerpsynode heel pijnlijke (ik zeg er meteen bij: heel onware) dingen zegt, eerst ds V. dát zeven, en daarna gaat dr v. d. Z. weer ds Vellenga zeven, en zóó komt langzamerhand de goegemeente (alsof ze het nóg niet wist) te weten, dat het met ondergeteekende niet veel zaaks is. Alsof daarmee beslist was, dat de vijf eischen, die men van synodewege mij openlijk stelde, metterdaad de kracht van een goddelijk gebod hadden, en dat dááraan te voldoen roeping was.

Het blijkt den heeren ontgaan te zijn, hoewel ze het konden lezen, reeds enkele jaren lang, dat ondergeteekende zich hield aan een wensch van curatoren.

Eveneens, dat hij, toen het noodig werd, wel degelijk publicaties deed, al stond zijn naam er niet op. Dr v. d. Z. kan den tekst ervan, voor overname krijgen.

Maar wat doet dat ter zake? Als de heeren meenen, dat R. v. T. een getuige is, van wien het de moeite waard is, een situatieteekening (ja, ja, dat zegt dr v. d. Z.) te ontleenen, goed. Ik vind hem geen betrouwbaar getuige, en ik zeg hardop, dat wat hij van de uitwerpsynode aan kwaads zegt, niet waar is.

Maar ook ik heb een en ander vernomen, onder getuigen, en schriftelijk, wat via R. v. T. over bepaalde personen, kerkelijk vooraanstaand, in betrekking tot deze zelfde aangelegenheid is beweerd. Nooit heb ik het gepubliceerd; al konden de heeren weten, dat er zoo iets was. Niet de minste behoefte heb ik er aan, met zulk materiaal te werken. Noch in de krant, noch ondergronds. Maar áls de heeren het met mij eens zijn, dat men beter zulke dingen buiten beschouwing laat, wel, laat ze dat dán consequent zoo vinden. En niet van „situatieteekening" spreken, waar ze den tijd beter konden gebruiken door te spreken over de zestien punten en de kerkrechtelijke rapporten van 1944. K. S.

Pro en contra „natuurlijke theologie"

Uit hetzelfde nummer van „In de Waagschaal" knippen we van drie auteurs een uitlating.

De eerste is A. W. K.. Er boven staat: „Het gecoupeerde slot van „The third man". Dat moet de titel van een film zijn, waarover ik iets las in een blad, ik weet niet meer welk. Het blad beweerde, dat de film de menschen onder den indruk kon brengen van God en evangelie. Zonder dat ik iets meer ervan weet, vermoed ik, dat het hier volgende vers terugziet op de personen, die in de film spelen:

Laat haar niet te lang alleen:
de laan is eenzaam en verlaten.
De blaren vallen om haar heen,
de wind is onheil aan het praten.

Al staan er duizend mensen op
en roepen blozend: „'t is weer lente!"
dan nog ruikt Anna Schmidt riolensop
en bladert in haar dode prenten.

Maar: er stáán geen duizend mensen op.
Geen tien — geen vijf — niet één!
De dood werkt met een diepe schop
en stopt zelfs Harry onder steen.

Wie zègt het nu aan Anna Schmidt,
dat U haar om de hoek staat op te wachten?
Want U bent Holly Martins niet,
maar God, die ze naast Lime ten grave brachten.

Het beste is, dat U het zegt —
of beter: U zelf aan haar laat zien
en zij de Weg voor Lime ziet uit-gelegd,
Rabboeni!" roept heel Wenen dan misschien.

Heel Weenen zou dus roepen: „Rabboeni". Na de film, en het daarop volgende „zeggen", dat bestaat in het: zichzelf laten zien. Dán roept misschien heel Weenen.

De tweede auteur is prof. C. W. Mönnich, geciteerd door „In de Waagschaal" uit „Ev. Luth. Weekbl.". Deze schrijft, in het begin van zijn artikel:

„God versta ik het beste als Hij Amsterdams spreekt. Vele zijn de talen waarvan Hij zich bedient — de provinciale taal van de profeten, die daarin toch Gods ontzaglijke heerschappij vertolkten, en die in hun provincialisme een wereldtaal spraken, omdat de God van hemel en aarde er in sprak — de taal van de grote kerkvorsten, van de bisschoppen van Antiochië, Alexandrië, Rome, de taal van onze oude beschaving, die daarom belangrijk werd en begrijpelijk, omdat God er in wilde spreken — en de taal waarin de helligen soms God hoorden spreken, de taal van de schepping, van de heuvels, de zang van de sterren, de fluistering van de bomen. Ik hoor die stemmen, maar hun niet-menselijkheid blijft als voertuig voor Gods boodschap mij vreemd, hun gemeenschappelijke gesloten heid houdt mij niet buiten de dierlijkheid, maar buiten de God die mens is geworden."

En aan het slot betuigt prof. Mönnich:

„Tot mij spreekt God Amsterdams, en pas dan versta ik Zijn verkondiging. God zegt vreemde dingen in een stad, vreemde en trotse dingen, en er wordt op trotse en vreemde wijze tegen Hem gelasterd en naar Hem geluisterd. Gods keizerlijke trots staat tegenover de keizerlijke trots van de Westertoren, en is hoger, de mens heeft God vervloekt in de Pijp en op de Eilanden, ook op de Zandhoek, ondanks de propaganda voor Oud-Hollands, daar bedreven en God heeft de Pijp en de Koningslaan, zelfs de Koningslaan vergeven. En op een zomerdag in de Govert Flinckstraat strijdt God met de mannen op straat en de vrouwen aan de voordeur; zij zijn de eigenlijke dragers van Amsterdam, de schildhouders van het keizerlijk wapen."

En nu volgt de auteur van „Terzijde" in dit blad:

„Het gebeurde vijf en twintig jaar geleden.
De man was zeventig en had heel zijn leven op zee gezworven en men had mij verteld, dat hij niet in God geloofde.
Ik wilde er niet aan en was vast overtuigd, dat een man, die zijn leven lang op „de grote wateren" gevaren had, geen atheïst kon zijn.
Ik zocht hem op en nadat wij geruime tijd om de zaak hadden heen gedraaid, zette ik door: „Ze hebben mij verteld, dat U niet in God gelooft, maar dat is onmogelijk; U hebt heel uw leven op zee gezeten en in de bijbel staat, dat Gods stem op de grote wateren is".
Dat zei ik tot een oude visser, die de zee kende en liefhad als geen, terwijl ik zelf van de zee niet meer gezien had dan wat er tussen Den Helder en Oude Schild van te zien was.
De man keek mij vriendelijk maar verwonderd aan en zei volkomen oprecht: „Meer dan vijftig jaar op zee gevaren, maar nooit iets gehoord".
Voor goed was ik genezen van de natuurlijke theologie. Gods stem op de grote wateren horen wij alleen, wanneer wij haar eerst in de bijbel gehoord hebben".

Dat laatste zinnetje lijkt me nog het beste. Als we dan niet langer spreken van Gods stem „hooren" „in" den bijbel, doch van „den bijbel gelóóven", dan zal het proof-contra natuurlijke theologie ophouden een dilemma te worden, en God gekend zijn **uit** zijn Woord en daarna ook **in** zijn werken. K. S.

Evangelisatie, Barthianen, Gereformeerden

Blijkens Zeister Post en Zeister nieuwsblad sprak de barthiaansche hoogleeraar te Zeist over het existentialisme. Laatstgenoemd blad schrijft:

De voordracht van prof. Van Niftrik werd ingeleid door prof. Diepenhorst. Zij vormt de eerste van een serie lezingen, die wordt gegeven voor buitenkerkelijke intellectuelen en uitgaat van de evangelisatie der Ned. Hervormde en Gereformeerde Kerk.

En eerstgenoemd orgaan deelt mee:

dat God de goddelozen rechtvaardigt, zondaren aanneemt als Zijn kinderen,
En dat uitzicht staat voor spr. vast.
Nadat even gepauseerd was, werden nog enkele vragen beantwoord, waarna prof. Diepenhorst dank bracht voor het aangehoorde betoog, en nog mededeelde, dat op 26 April Ds Lugtigheid uit Zwolle naar Zeist komt om te spreken over: „Wat is de dood?"

We staan dus weer voor de vraag, hoe gereformeerden kunnen evangeliseeren met barthianen en tegelijk kunnen meenen, dat niemand mag gaan luisteren naar een preek van iemand, die **niet** belooft **niets** te leeren dat **niet** volkomen in overeenstemming is met de 16 punten van 1942 —'44. Wij kunnen noch het een, noch het ander. K. S.

POLITIEK EN SOCIAAL LEVEN

De technische vooruitgang en de vrijheid in den arbeid (II slot)

2. DE ARBEIDER ALS BEDIENAAR EN NIET ALS SLAAF DER MACHINE.

Van meer dan één zijde, zoowel van de zijde van christelijke als van socialistische woordvoerders, heeft men getracht de beschouwing ingang te doen vinden, dat de technische vorderingen, die de vorige eeuw en de onze te zien geven, een gevaarlijke aantasting van de vrije positie van den arbeider beteekenden. Een vorig maal citeerden wij den heer Fuykschot, die beweerde, dat de arbeider tot een verlengstuk van de machine was gemaakt. In het Communistische Manifest van 1847 treft men ongeveer dezelfde gedachte aan: „De arbeid der proletariërs heeft door de uitbreiding van de machinerie en de verdeeling van den arbeid alle zelfstandig karakter en daarmede alle bekoring voor den arbeider verloren".

Het komt ons voor, dat het na de schets, een vorig maal gegeven van de enorme vorderingen die gemaakt zijn bij de technische mechanisatie, nuttig kan zijn ons eens nuchter te bezinnen op de vraag: beteekent de technische vooruitgang inderdaad een aantasting van de vrijheid van den arbeider?

Wanneer men een vergelijking maakt tusschen den modernen machinalen arbeid en het werk van den ambachtsman uit het verleden, dan wordt de moderne arbeid veelal als eentonig afgeschilderd, als geestdoodend, tegenover den inhoudsvollen arbeid b.v. van den gildenambachtsman uit de Middeleeuwen. In het tweede deel van hun driedeelig werk „Mensch en Samenleving" (Uitgeversmij W. de Haan N.V., Utrecht, 1947) vestigen evenwel de schrijvers Ir Ernst Hymans en Dr Abram Mey en o.i. terecht de aandacht op, dat op deze wijze het verleden wel wat erg in de hoogte wordt gestoken ten koste van het heden. Zij merken o.a. op: „En dan denke men aan de Middeleeuwsche lakenindustrie, waar tal van eentonige werkzaamheden, zware inspanning vereischende aan een deelbewerking, een afzonderlijk ambacht waren. De gemiddelde eentonigheid van den arbeid in onze industrie is belangrijk m i n d e r dan in de Middeleeuwen. Wie in de gelegenheid geweest is, eens rond te wandelen, b.v. in de Marokkaansche stad Fez, die in 1923 nog geheel op ambachtsbasis leefde, moet deze veronderstelling uit eigen aanschouwing aanvaarden. De goedgemeende, maar ondeskundige critiek van velen, die van den arbeid en de arbeidsgeschiedenis niet op de hoogte waren, heeft veel kwaad gesticht en volkomen verkeerde opvattingen tot gemeengoed gemaakt" (blz. 174). De klachten over „monotomie" van den arbeid, waardoor de arbeider in zulk een zielige positie zou zijn geraakt, zijn voornamelijk afkomstig van technische leeken, die den fabrieksarbeid niet anders kennen dan uit de boeken. Op de z.g. „robot-theorie" valt dan ook wel heel wat af te dingen.

Een tweede onjuiste gedachte, die teruggedrongen moet worden is deze, dat de machine den vakman overbodig maakt, daar de machine het werk van den vakman zou overnemen en het machinewerk door ongeschoolden zou kunnen worden gedaan. Juist in dezen tijd van snel voortgaande industrialisatie is er een groote vraag naar goede vaklieden. In zijn boek „De psychologie van het socialisme" betoogde Hendrik de Man op blz. 53, dat juist „de meeste ongeschoolde arbeiders heden n i e t-machinaal werk verrichten". Op grond van een door hem ingesteld onderzoek, vermeld in zijn boek „Arbeidsvreugde" (blz. 52) komt deze socialistische schrijver tot de conclusie, dat de arbeidsvreugde van den arbeider stijgt met zijn geschooldheid. Van de ongeschoolden verklaarden volgens hem 11 pct., van de half-geschoolden 44 pct. en van de geschoolden 67 pct., dat bij hen de arbeidsvreugde den tegenzin in den arbeid overtrof. Ook dit wijst er op, dat de mechanisatie bij den arbeider geen gevoel van onlust, van tegenzin in den arbeid behoeft op te wekken. Indien en voor zoover die onlust er is, zoekt ook deze schrijver daarvoor, en o.i. terecht, naar andere oorzaken. Op blz. 134 van zijn boek over „Arbeidsvreugde" concludeert hij: „Onder de oorzaken van den tegenzin in den arbeid overtreffen de sociale de technische, en onder de sociale staat de autocratische bedrijfshiërarchie", het gezag van den ondernemer, dat vanwege de arbeidsmonotomie, vanwege het geestdoodende werk, de arbeider behoefte heeft aan een breederen blik, een dieper inzicht in zijn werk en het doel daarvan; het bezwaar tegen de „autocratische bedrijfshierarchie", het gezag van den ondernemer, komt niet voort uit het karakter van het werk van den arbeider, maar uit een niet langer tevreden zijn met het lot van den arbeider bij de leiders der arbeidersbeweging, meer bij dezen dan bij de arbeiders zelf, op dit punt.

Ir Ernst Hymans merkt in zijn dit jaar verschenen geschrift „De toekomst van onzen arbeid" terecht op, dat het toezicht op gemechaniseerde bewerkingen instede van het werk den inhoud te rooven een werk met een nieuwen inhoud is, dat een nieuw soort „geschooldheid" of intuïtie vraagt in het herkennen, opsporen en opvangen van optredende storingen. Hij concludeert dan ook, dat bij voortgaande mechanisatie de mensch steeds minder en niet méér „slaaf van de machine" zal worden en dat de inhoud van het werk in de moderne industrie in de toekomst eer toe- dan afnemen zal (blz. 76, 77). Voor een „romantisch pessimisme", als van prof. Polak, die ten aanzien van de voortschrijdende mechanisatie de mogelijkheid stelt, dat „een toekomstige u i t s c h a k e l i n g de existentie der arbeiders bedreigt op een wijze en in een mate, die de marxistische u i t b u i t i n g tot kinderspel terugbrengt" (inaugureele rede, blz. 26) is dan ook geen reden.

Niet de arbeider is slaaf geworden door de komst der machine, maar de machine heeft aan het werk van den arbeider juist het slaafsche karakter ontnomen. De grootste physieke grofheid en vermoeienis van den arbeid werden door de machine weggenomen. Dr J. F. P. Dijkhuis zegt daarvan in zijn proefschrift „De rechtsgrond van het Medezeggenschap": „De machine geeft, in plaats van den arbeider ongeschikt te maken, hem een gevoel van heerschappij, van overmacht over zijn machine" (blz. 178). Wij zouden dan ook ernstig willen waarschuwen tegen deze onnoodig onrust zaaiende, leugenachtige stelling: de arbeider

is slaaf van de machine. Tot op zekere hoogte moet dit o.i. ook gezegd worden van het werk „aan de loopende band". Ook dat werk wordt veelal als geestdoodend voorgesteld. Hellmut Hultsch, die als arbeider in de Fordfabrieken in Amerika werkzaam was en dat beschreef in zijn boek „Ford und wir" (aangehaald in Evangelische Wirtschaftsethik van Georg Wünsch, blz. 561, noot onderaan) typeerde die positie van hem en zijn medearbeiders aan den loopenden band aldus: „Erträglich machten ein anderer Kollege und ich uns die Arbeit dadurch, dass wir den Kopf oben gewissermassen nich wissen liessen, was unten die Hände taten, dass wir wie wir es oft kennzeichneten, in Tischhöhe Kulis, in Schulterhöhe Philosophen waren". (Dragelijk maakten een andere collega en ik ons den arbeid daardoor, dat wij 't hoofd boven in zekeren zin niet lieten weten, wat de handen beneden deden, dat wij, zooals wij het dikwijls uitdrukten, op tafelhoogte koelies, op schouderhoogte filosophen waren). Nu willen wij gaarne direct toestemmen, dat niet een ieder voor cyclischen arbeid geschikt is, en dat voor bepaalde menschen het werk aan den loopenden band physiek en geestelijk schadelijk is. Doch dit geldt niet alleen van dezen arbeid, doch ook van tal van andere soorten van arbeid. Welke mensch is voor alle werk geschikt en bekwaam?

Wij staan hier voor 't verschil in aanleg, geaardheid en begaafdheid der menschen. Het is evenwel in strijd met de werkelijkheid, het zoo voor te stellen, alsof het verrichten van herhaalden, cyclischen arbeid op zichzelf als onnatuurlijk en voor den mensch geestdoodend zou zijn. De ervaring leert, dat die arbeid in gebonden tempo, met cyclisch herhaalde bewegingsseries, zooals ook Ir Ernst Hymans opmerkt in zijn meergenoemd „De toekomst van onzen arbeid" (blz. 69) voor het meerendeel der menschen eer aangenaam dan hinderlijk is. Het is juist bij zulke, door een rhythmisch tempo bepaalden arbeid, dat het gefloten, geneuriede of gezongen lied het werk vaak begeleidt. Wanneer men voorts opmerkt, dat bij zulken arbeid het innerlijk op het werk betrokken zijn, verdwijnt, dan zouden wij ook wat dat betreft voor een verkeerde waardeering van deze zaak willen waarschuwen. Evengoed als de boekhouder betrokken is bij den post, dien hij boekt en de landman bij de spade, die hij in den grond steekt, zoo is ook de man aan den loopenden band betrokken bij het vlot afwerken van het onderdeel, dat hij verzorgt.

En overigens de eenige, goede betrokkenheid op alle werk verkrijgt men alleen, wanneer men dit werk ziet en eenvoudig beleeft als gedaan in dienst van God.

Het is een misteekening van de situatie den machinalen arbeid en dat deel daarbij, wat in gebonden tempo moet worden verricht, voor te stellen als een grauwe dwangpositie voor den arbeider. De veranderingen in productiemethoden, voortvloeiende uit voortgaande mechanisatie behoeven allerminst te beteekenen een verlies aan inhoud van den menschelijken arbeid. Grauw wordt de arbeid, iedere arbeid, wanneer hij wordt losgemaakt van God, Die ertoe roept.

Dat voor de groote massa's arbeiders hun werk de principieele beteekenis van dienst aan God heeft verloren, is de hoofdoorzaak van den arbeidsonlust onzer dagen. Lust en rust vindt de mensch ook bij zijn arbeid alleen in God.

Het is demagogie van dezen arbeidsonlust de schuld te werpen op de machine. De arbeider is geen „Lückenbüsser", geen verlengstuk der machine. Een productiemiddel, ook de machine, heeft slechts waarde voor zoover er menschelijke arbeid is, om 't productiemiddel, de machine, te bedienen. Ook de elevatoren zuigen geen graan, wanneer er niet de nijvere werkman is om die elevatoren te bedienen. Daarom plaatsten wij als ondertitel boven dit artikel, dat de arbeider b e d i e n e r en g e e n s l a a f der machine is.

Niettemin was het een zuivere observatie van Speenhof toen hij bij de komst van de elevatoren daarvan zong, dat de nijvere werkman moest blijven staan. Ook al was dit staan niet blijvend. De sociale ontwikkeling houdt niet altijd gelijken tred met de industrieele ontwikkeling, doch blijft daarbij wel eens ernstig achter.

Wij hopen aan deze belangrijke zaak een volgend maal aandacht te geven,

P. GROEN.

Rectificatie: De titel van de inaugureele rede van Prof. Dr Fred. L. Polak is: „De wenteigang der wetenschap en de maatschappij van morgen" (en niet de „wenteling" als in ons vorig artikel abusief vermeld). G.

BOEKBESPREKING

„Moeder vertelt verder". Verhaaltjes van Jo Kalmijn-Spierenburg. Versjes van Jo van Ginkel. Teekeningen van A. Molenaar. Bosch & Keuning N.V., Baarn.

De vertelster geeft blijk, haar vak te verstaan. En dat zegt wat: goed te schrijven voor heel kleine kinderen. De inhoud is zuiver „neutraal" gehouden; er staat dunkt me, geen verkeerd woord in. Bezwaar heb ik alleen tegen: „Het Kerstfeest in het bos". Hierover kan men niet „neutraal" vertellen. Dit stukje hoort er niet in, althans zóó niet. Overigens een keurig boekje, mee door de aardige teekeningetjes. Het zal de kleuters stellig boeien.

Gron. H. S.

LITERATUUR EN KUNST

Een sociaal probleem?

Jouke Brouwer: „De nieuwe aarde"
Uitgave J. H. Kok N.V., Kampen.

Het is al weer lang geleden, dat ds J. A. Visscher met zijn populair geschreven boeken, de aandacht vestigde op de noodtoestanden in Friesland's Zuidoosthoek. De bewogenheid met het lot van de geestelijk- en sociaal achterlijke bevolking van de heide en zandgronden, gaf zulk een warmte en innigheid aan zijn verhalen, dat de lezers er van genoten, al was het dan geen hooge literatuur, die hij schreef.

Onwillekeurig denkt men aan deze volksverhalen, bij het lezen van Brouwer's boek over de turfgravers uit den Zuidoosthoek van Friesland.

Stellig bestaat er een groot verschil tusschen de beide schrijvers. Brouwer is moderner, de streekromans zijn hem niet onaangeraakt voorbij gegaan. Toch maakt zijn boek een eenigszins ouderwetschen indruk, het lijkt meer een historisch verhaal, zij het dan uit een nabij verleden. Het is aannemelijk, dat toestanden, als hij beschrijft, een vijftig jaar geleden voorkwamen; dat ze nu nog bestaan gelooft niemand meer, al zal het ook nu in de turfgraverij niet altijd rozengeur en maneschijn zijn. Daardoor mist de schrijver het directe contact met zijn lezers, want niemand maakt zich meer warm over vroegere wantoestanden.

Deze kunnen alleen weer in hun volle beteekenis voor ons gaan spreken, als de auteur er een nieuwe, levende werkelijkheid van weet te maken, een roman, die het fictieve leven tot werkelijkheid omvormt. En dat heeft Brouwer niet gedaan. Hij vertelt over toestanden, die op zichzelf genomen, hemeltergend waren; hij voert personen in, die sympathiek zijn, vooral wegens het onrecht, hun aangedaan door een gewetenloozen kapitalist. Hoogstens bekruipt den lezers een gevoel van medelijden met de stumperds, die zich niet kunnen verzetten tegen het onrecht en den willekeur van hun broodheer, omdat ze zijn samengegroeid met hun werk en gaarne berusten in een dragelijke armoede.

Daar hier geen eigenlijke roman geboden wordt, kan men niet spreken van hoofdpersonen, wier innerlijk leven verandering ondergaat, door de gebeurtenissen die om hen heen plaats vinden. De handelende personen die de schrijver hier laat optreden — want hij houdt zelf de touwtjes in handen — zijn meer typen dan levende wezens.

De kapitalist — baas Daalman — is het gewone type van den omhoog gekomen kleinen man, die vergeten is dat hij zelfs eens niets was en nu zijn minderen amper droog brood gunt, terwijl hij zelf den heer uithangt en z'n vrouw, aan wier geld hij alles te danken heeft, bedriegt met het dienstmeisje. In dit milieu is nog het best geteekend de schoonmoeder; hoewel ze weinig naar voren komt, is het een levende figuur.

Onder de arbeiders is Holke vrij goed beschreven, de wijze, zachtmoedige man, die met zijn vrome vrouw naar de Schrift tracht te leven, al ontkomt hij niet geheel aan de mystiek. Als hij het werk weer opneemt doet hij dit uit noodzaak, om zijn gezin voor honger te behoeden; maar nooit verloochent zich zijn fiere karakter, dat vernedering verdraagt, maar gemeenheid niet duldt.

Goed is ook Auke, als type van den zwakken opstandeling, vatbaar voor elke leuze, de primitieve werker, die zich laat leiden door zijn drift en gemakkelijk een prooi wordt van den willekeur van den baas door zijn gebrek aan wilskracht en geringe karaktervastheid. Zijn zoon wordt communist, een der eersten daar en maakt zich zoo vrij. Hier lag voor den schrijver een prachtige kans, het probleem der sociale gerechtigheid in het juiste licht te stellen.

Hij tracht dat eenigszins te doen, door een eigenaardige figuur naar voren te schuiven, Andries Krikke, kroegbaas en evangelist, een man, die zich apostel noemt, maar wiens godsdienst alleen sociaal gericht is. Zijn preeken, die niet anders zijn dan verkapte opruiing, bepleiten betere arbeidstoestanden, om zoo de nieuwe aarde, waarop gerechtigheid woont, langs socialen weg te verkrijgen. Dat deze man zoo'n invloed kan krijgen, komt mee door den zeer geringen invloed, die de kerk uitoefent. De hervormde dominee is afhankelijk van de geldmenschen en kiest doorgaans hun partij. Dat zelfs hij tenslotte even meedoet met den apostel, wordt niet voldoende gemotiveerd en uitgewerkt.

Waar zoo de kerk haar taak verloochent, moet de mensch wel vervallen tot het socialisme en communisme, dat dan ook in Friesland een vruchtbaren bodem vond. Men mag van een jong schrijver niet verwachten, dat hij als Theun de Vries in zijn Friesche boeken, met forsche hand en breeden blik de sociale kwestie behandelt. Toch had hij er meer van kunnen maken, dan hij nu gedaan heeft. Het lijkt onmogelijk, dat een zoo a-sociaal milieu tot een godsdienstig mysticisme komt, als hier wordt voorgehouden, met op den achtergrond een verafschuwd communisme.

Het verbranden van het huis van den baas, waarbij diens schoonmoeder omkomt, wordt wel de climax van het verhaal, maar ondanks den gloed der vlammen blijft het geval wat duister, zoowel in zijn oorzaak als in de gevolgen.

Het boek is dan feitelijk uit. De korte nabetrachting wijst op een troep onmondige arbeiders die nu heelemaal niet meer weten, hoe ze uit hun ongelukkige arbeidsverhoudingen zullen geraken.

Alleen de vrouw van Holke weet een oplossing. Zij zegt, dat de Bijbel belooft een nieuwe aarde, maar dat nergens staat dat de mensch die zelf moet veroveren. Zij wijst op het: wij verwachten.....

Doch ook hier komt men toch niet toe aan een oplossing van het probleem, hoe in een christelijke samenleving de sociale kwestie moet geregeld worden.

Brouwer gaf een verhaal met spannende gedeelten en dramatische episoden. Hij verwijlt lang bij kleinigheden, die een kijkje geven op het leven dezer sociaal misdeelden. Daardoor wordt het geheel toch te lang en te dor. Hij veronachtzaamt geheel de natuur, bijna geheel het werk zelf. We zien niet het moeilijke turfgraven in een streek, arm aan natuurschoon. We hooren slechts spreken over de moeilijkheden en de religieuze afzakking van deze arbeiders. Wat hier ontbreekt is een uitbeelding van de kracht van het levend geloof. Een Jacobusfiguur was hier meer op zijn plaats geweest, dan een apocalyptisch warhoofd.

Het is nu bij een verhaal gebleven, dat alle grootheid mist, dat aardig te lezen is, maar onbevredigd laat.

Gron. H. S.

GRONINGER Brieven

Amice frater,

De verdienste van het boek des heeren Rispens is deze, dat het ons een goed inzicht biedt in de moderne poëzie. Hij is aan de dichters van onzen dag verwant, spreekt in proza hun taal. Het is niet ondenkbaar, dat menig argelooze lezer daarbij aan de christelijke dichters zou denken. Als wij echter Staring's vergiettest gebruiken, blijft er niet veel anders liggen dan wat heidensche mystiek, zij het dan ook christelijk gekleurd. Wat trouwens niets nieuws is in dezen tijd.

Wij ontmoeten hier dat humanisme, dat zoo treffend geteekend werd door H. W. Rüssel in zijn beide werken: „Antieke Welt und Christentum" en „Gestalt eines Christlichen Humanismus".

Daar zijn in de geschiedenis twee perioden, die men beide een „wedergeboorte" van het heidendom heeft genoemd.

De eene valt in de eerste eeuwen na den Pinksterdag, toen Christus' kerk reeds aanstonds bestookt werd door de ontzaglijk gevaarlijke valsche profetie van Jood en heiden.

De andere in den dag van de groote inzinking der kerk in de Middeleeuwen.

In beide gevallen beteekende zulke „renaissance", zulke wedergeboorte, een gevaarlijke vermenging van christelijke waarheid en paganistische leugen. Wij zijn daar nog lang niet af. Integendeel; juist vandaag speelt de vader der leugenen als een engel des lichts met deze vermenging weer zijn booze spel. Sterker misschien dan ooit te voren. Verleidende waarlijk niet maar intellectueelen, doch evenzeer de heel eenvoudige lieden, die geregeld onder de bekoring komen van, naar zij meenen, oude waarheid in nieuw gewaad, en van den prins geen kwaad weten.

Het blijft een groote verdienste van de geleerden prof. Vollenhoven en Dooijeweerd, dat zij steeds voortgaan met zoo groote discretie de giftige wortelen dezer synthese bloot te leggen.

Verwonderlijk is alleen, dat zij het verleden beter zien dan hetgeen in eigen kring vlak voor de hand ligt.

In de eerste renaissance sprak de logosspeculatie van een Justinus Martyr een geducht woord mee, en voorts waren er de patres Clemens en Origenes. Men haalt er zelfs gaarne den apostel Paulus bij, zooals Rüssel het zeer sterk waagt. Trouwens Rispens niet minder.

Nu heeft Nietzsche de Grieksche wijsheid geteekend in een scherpe tegenstelling van twee afgoden, die dan algeheel, naar zijn meening, doch ten onrechte, lijnrecht tegenover elkander zouden staan. De eene was dan Apollo, de god van schoonheid, maat en orde, de ziener met de wijsheid van het orakel van Delphi: ken u zelf, o mensch; de maat is het beste van alles. De andere, Dionysius, de god van den wijn en de wilde orgie en de vreeselijke mysteriën, maar ook weer van de ziel en de mystiek.

En daarbij paste de wijsgeer Heraclites.

Nietzsche nu koos voor Dionysius.

De mannen der paganistische „wedergeboorte" meer voor Apollo. Zoo ook in den afval der middeleeuwen. Rüssel merkt op, dat Rafaël zijn schilderingen in het Vaticaan, den zetel van den paus, begon met een verheerlijking van den heidenschen zangberg, den Parnassus, en van Apolloon, waarop dan volgden Plato en Aristoteles, terwijl ten slotte heel de godenwereld van den Ilias zich vereenigt om het geheimenis der eucharistie, de paapsche mis. Zegt onze catechismus er ons meer van, a's hij spreekt van vervloekte afgoderij?

Dat de heidensche verleiding blijft lokken, de eeuwen door, is zeer begrijpelijk voor wie op grond der Schrift weet en gelooft, wat de mensch door zijn val geworden is.

Hij wil als God zijn in zijn kennen en oordeelen. Hij